

GRAD U REGIJI*

GEORGE CHABOT, Paris

Grad je u našim krajevima dugo vremena bio neka vrsta stranog tijela. Da bismo bolje razumjeli grad, mi ćemo ga promatrati sa sela. Za nas Francuze, kao i za Jugoslavene, to nije poteškoća, jer smo svi seljačka djeca, unučad ili prauučad. Za Francusku se moglo reći, da je »načinjena od zemlje« — zar to isto ne vrijedi i za Jugoslaviju? Gradovi u današnjem smislu bili su u našim zemljama nekoć vrlo rijetki. Ako primijenimo današnju definiciju, onda u antičko doba i u Srednjem vijeku gotovo nema grada.

Nekoć su gradom smatrali »burg« (utvrdu), a on je bio neznatno veći od sela; tamo se održavao sajam; tu je živjelo nekoliko trgovaca, koji su prodavali dobra, na pr. tkaninu i raznu robu, što se redovito nije moglo dobiti na selu. Burg je dobivao današnju gradsku živost samo povremeno, u doba tržnice ili godišnjih sajмова.

U mirnim vremenima burg je čuvao svoje veze sa zemljom. Njegovi stanovnici imali su većinom posjede, koje su sami obrađivali; nisu se, dakle, razlikovali od okolnih seljaka.

Burg je u svoje doba tako izrazito predstavljao grad, da je francuski naziv za gradske stanovnike ostao »bourgeois« (buržujji), t. j. ljudi iz burga.

Nesumnjivo je bilo i nekoliko većih naselja, ali s njima je bilo malo veze. Sela su u to doba živjela autarkički; svako se više ili manje zadovoljavao vlastitim proizvodima. Kao što je rekao rektor Charléty, svatko je jeo kruh od žita, koje je raslo na njegovu polju i bilo samljeveno na potoku, koji je tekao pored njegove njive. Na licu mjesta dobivalo se povrće i meso i to redovito pileće i svinjsko; u mesnici su se opskrbljivali samo za posebne prilike — o Uskrsu, za regionalno slavlje, za vjenčanje i sl. Na licu mjesta pravljeni su redovito razno oruđe i odjeća. Selo je imalo kovača i tkalca. Redovito nije bilo potrebno drugdje tražiti ni ono, čega nije bilo u selu. Putujući trgovci su sa svojim malim kolima putovali od sela do sela i prodavali tkanine, kišobrane, lonce, konac i igle i kalendare koji su nekoć predstavljali gotovo svu seosku literaturu. Trgovac-putnik, koga su zvali i »šaljivčina« (chineur), bio je specijalnost najsiromašnijih krajeva, čiji su stanovnici morali tražiti zaradu van svog kraja; takvi su dugo vremena bili seljaci iz Auvergne u Francuskoj.

* Ovo je prijevod predavanja, koje je održano u Geografskom institutu Sveučilišta u Zagrebu, 19. III. 1955.

Veliki je grad imao, dakle, malo značenje za sela. On je budio značitelju, a čak i strah. To je prostor, gdje su ljudi neprimodno živjeli, kretali se noću i nisu slijedili zakone sunca; to je bilo mjesto, gdje se trebalo prilagoditi neudobnoj odjeći; iako su živjeli jedni pored drugih, ljudi se nisu poznavali; zbog stalnog pokreta i buke u gradu je vladao neprekidni žamor. Naprotiv, selo je živjelo samo za sebe, i ljudi su se međusobno izvrsno poznavali.

Mogli bismo i danas naći selâ, gdje se sve odvija kako smo izložili i za koja grad znači malo ili ništa, ali bismo to danas morali tražiti izvan Evrope. Ipak ima još i u nekim selima Evrope zaostalih ljudi, staraca koji su ostatak ovog stadija. U francuskom Centralnom masivu ima starica, koje nisu nikad vidjele željeznicu i nisu uopće izlazile iz svog sela ili njegove okolice i boje se čak ideje da bi ih povelu u grad.

Ipak je i nekoć bilo sela, koja su dobro poznavala grad — to je bila okolica (banlieue). Često su kraj pred gradom nazivali i poljana (plat pays).

Grad se snabdijevao iz okolice. Nije trebalo ići daleko, jer su gradovi imali malo stanovnika. Obično su žene iz okolice pješke donosile svoje povrće i perad i određenog dana u izvjesnim ulicama prodale svoju robu. U mnogim se gradovima tako i danas postupa.

Isto je tako bilo neposrednog utjecaja grada na okolicu. Sela u neposrednoj blizini grada imala su strukturu drukčiju od ostalih. Utvrđeno je, da su neka sela Morvana napredovala na poseban način, jer su građani susjednog Antuna tu imali posjede.¹

Ovo je čest slučaj u vinogradarskim krajevima. Građani su rado pili i posluživali vinom iz svojih vinograda i time su se ponosili. I vinogradi u okolici najčešće su bili posjed građana; tako je na pr. u okolici Dijona i Beaune u Burgundiji. I u periodama vinogradskih kriza, osim krize filoksera, gradski je interes spasao vinograde, osobito krajem 19. stoljeća.

Čitav pojas okolice živio je u tijesnim odnosima ili simbiozi s gradom. Okolica dolazi do izražaja u različitim oblicima i tokom vremena se diferencira: rezidencijalna, vrtljarska, industrijska — prema funkcijama i formama aktivnosti, koje odražavaju neposredan utjecaj grada. Istovremeno, kao što se diferencirala, okolica se i širila, i njene su međe sve neodređenije. Razvoj u našim krajevima tokom posljednjeg stoljeća teži da u okolicu obuhvati sva sela ili većinu njih.

U drugoj polovici 19. stoljeća ojačao je utjecaj gradova na sela. To je bilo izraženo u različitim formama i uvjetovano mnogim faktorima.

a) To je uvjetovano tadašnjim snažnim razvojem gradova pod utjecajem industrijalizacije, povezane ekonomije, povećanja trgovačkih funkcija, povećane razmjene robe i prodora u tropske krajeve. Trebalo je opskrbiti ogromna naselja, što ih okolina nije mogla prehraniti. U isto su doba funkcije grada postale složenije i neposredno iskorišćavanje agrarnog posjeda pada u pozadinu. Ovo je period, kad grad izbija kao zaseban organizam, koji zaslužuje, da se posebno izučava. Ali geografska proučavanja gradova počinju tek krajem 19. stoljeća. Treba istaći, da su

¹ M. Rochefort, La pénétration des capitaux bourgeois dans la campagne antunoise. Rev. de géogr. de Lyon, 1950.

ove studije bile brojnije u zemljama, gdje je razvoj gradova bio najbrži — u Njemačkoj i Sjedinjenim američkim državama.

b) U isto doba prevladavaju željeznice. Grad prestaje biti tajnovit kraj, o kome se mnogo govorilo, a većina ga nije mogla vidjeti. Sada su sela udaljena od grada prema tome, koliko su daleko od kolodvora. U stvari nije bilo kolodvora, od koga je vlak trebao više od jednog sata da stigne do grada. Oni, koji su živjeli u blizini kolodvora, mogli su lako provesti dan u gradu i uveče se vratiti kući.

c) I drugi su elementi pojačali vezu s gradom. Treba istaći obaveznu vojnu službu, koja je u nekim zemljama, kao u Francuskoj, prisilila mladiće da napuste kuću i da upoznaju grad, u kome su služili vojni rok.

Što znači grad za selo ili bar za većinu sela u ovoj periodi do Prvoga svjetskog rata?

Grad je prije svega tržište, jer je prošlo vrijeme, kad je ljude zadovoljavalo povrće iz bliže okolice. Cijela Francuska sudjeluje u snabdijevanju Pariza. Neki su krajevi za to specijalizirani, jer su bili blizu željezničkih pruga (kao Châlon-sur-Saône, Louhans u Burgundiji); omogućeno je korišćenje prednosti nekih klima — blagih oceanskih i toplih mediteranskih. Cvjetača, krumpir i grašak dolaze jednom iz Bretagne, drugi put iz Akvitanije, a treći put iz doline Rhône, da govorimo samo o metropoli; organizirano je, da ova dobra stižu na pariške stolove tokom cijele godine. Svaki kraj ima svoje godišnje doba, period vremena, koji je za njega rezerviran, a traje više tjedana ili mjeseci. I kad zbog više ili manje toplog vremena zakasni grašak iz Bretagne ili ranije stigne onaj iz Akvitanskog bazena — to znači katastrofu, jer je tržište tada prezasućeno istovremenim pošiljkama iz različitih krajeva. Mlijeko se prikuplja u cijelom Pariškom bazenu i svako se jutro vagonima doprema radi opskrbe glavnog grada. To, što se čini u velikim razmjerima za Pariz, ponavlja se u manjem opsegu za sve velike gradove: Lyon prima voće iz okolnog pogrđa, a meso iz Charolaisa.

Grad je isto tako snabdjevač. Sve je manje prerađivača na selu; gradske tvornice proizvode u serijama odijela i plugove i treba ih tamo potražiti. Cijene poljodjelskih proizvoda, u izvjesnoj mjeri, ovise o industrijskim cijenama.

Stvaraju se pojasi trgovačkog utjecaja. U grad se ide radi opskrbe odjećom i oruđem, zato za svaki poljodjelski kraj postoji središte, koje ima ulogu grada. Izbor ovoga grada ovisi prvenstveno o vremenu, koje je potrebno da se do njega stigne. Ali nije najbliži grad uvijek onaj, koji se najviše posjećuje; utječu i drugi momenti; ponekiput ljudi ostaju vjerni navikama, naslijeđenim iz doba pokrajina; grad, koji je i administrativno središte, ima prednost, jer se odjednom može obaviti više poslova: u isto doba posjetiti sud i izvršiti kupovine.

U gradu je viša škola ili gimnazija. Tamo se nakon osnovne škole šalju djeca radi školovanja. To se, istina, ne odnosi na sve seljake, i taj se utjecaj mijenja prema socijalnoj strukturi sela.

U gradu su dalje bolnica, liječnik-specijalist i kirurg. Seoski liječnik šalje svoje bolesnike gradskim specijalistima, upućuje ih u bolnice i klinike. Ova vrsta gradskog utjecaja dopire najdalje. Ljudi dolaze iz

najudaljenijih krajeva, da bi posjetili liječnika-specijalistu, osobito kirurga; ljudi najmanje oklijevaju pred velikim putovanjima, kad su u pitanju zdravlje i život. Među linijama, koje ograničavaju pojase gradskog utjecaja, najveći radius imaju one, koje povezuju mjesta, iz kojih se dolazi čuvenim liječnicima-specijalistima; ove linije u toku vremena variraju i ovisе o reputaciji gradskih specijalista.

Sve je ovo povezano s prijenosom rada. Više ne postoji seoski kovač i tkalac; grad je osnovao tvornice, u kojima se proizvodi oruđe i odjeća; ovim tvornicama treba sve više radne snage. Sela imaju brojno stanovništvo, koje se povećava i teško priskrbljuje sredstva radom na polju. Zbog toga počinje velika emigracija sa sela u gradove, jedna od najznačajnijih pojava druge polovice 19. stoljeća, osobito u zapadnoj Evropi. Najveći broj seskog stanovništva bio je u Francuskoj između 1840. i 1860. Grad prestaje biti predmet straha; postaje naprotiv privlačiva napast. Seoska djeca, koja su otišla u grad, vraćaju se obučena po novoj modi. Svaka porodica poznaje nekog, koji se naselio u gradu i može pomoći pri traženju zaposlenja; mlade djevojke rado odlaze za kućne pomoćnice, mladići se zaposljuju kao radnici ili namještenici željeznica. Tako je novi grad postao mjesto, u koje se ljudi useljuju.

Ali pojam grada više nema prijašnje usko značenje; kad se govori o gradu, ne misli se uvijek na isto naselje. Stvorila se čitava hijerarhija gradova; zbog lakših prometnih veza odlaze ljudi prema potrebi u različite gradove. Tu je bliži grad, onaj od 10—15.000 stanovnika, u kome se vrši obična opskrba, a u veliki se grad odlazi radi važnijih kupovina. U Burgundiji je Beaune grad od 12.000 stanovnika, ali on zavisi o Dijonu (100.000), a i ovaj je pod utjecajem Pariza.

Tako se regija organizira pod utjecajem grada i svaki grad ima pojas svog utjecaja, koji ima odgovarajuće prostranstvo, i regiju više ne možemo promatrati bez grada, koji joj je centar i neka vrsta vođe.

Ali sa željeznicama nisu sva sela ušla u život grada. Mnogo je sela ostalo daleko od kolodvora. Izohrone, koje povezuju točke jednakog trajanja putovanja do grada, imaju izgled zvijezde. Neka sela između krakova zvijezde, čak i u samoj blizini grada, žive kao i prije.

Razvoj automobilskeg prometa, redovna služba autobusa i teretnih kola otvorili su novo doba. Između dva svjetska rata dogodila se prava revolucija slična onoj željezničkoj, koja joj je prethodila. Danas su izohrone drukčije od onih pred 20 godina. Praznine između zvjezdanih krakova su popunjene. Redovni automobilski promet povezuje sela s kolodvorima ili neposredno s gradovima. Automobilske veze uzmu seljaka na seoskom trgu i dovedu ga pred vrata velikih gradskih magazina. Sada je svim selima bar neki manji grad na udaljenosti manjoj od jednog sata. Veze između sela i gradova vrlo su pojačane. Ono, što je prije vrijedilo za sela blizu kolodvora, danas je stvarnost za sve krajeve.

Kamioni su omogućili skupljanje mlijeka i na udaljenijim gospodarstvima, s kojih ga prije nije bilo moguće prevesti na kolodvor. Rano povrće, voće i sve pokvarljive namirnice mogu se brzo prevesti do vlaka; ima specijalnih kamiona, koji na licu mjesta skupe voće i povrće i prevoze ga više stotina kilometara iz doline Rhône do Pariza. Slični kamioni prevoze

svježu ribu iz luke Boulogne i prodaju je u raznim krajevima Pariškog bazena. Cestovni je promet postao jedan od vitalnih elemenata suvremenog gospodarstva. Na svim velikim francuskim arterijama susrećete noću velike kamione, koji žure, da u samo jutro dovezu robu na gradske tržnice.

Grad nije više dućan, gdje je trebalo tražiti tvorničke proizvode; dućan danas putuje i dolazi u selo; automobili susjednog grada dovoze naručenu robu pred vrata svake kuće. Jedan ili dva puta tjedno dolaze iz grada specijalnim kolima trgovci živežnih namirnica, prodavači vina i sl. Iz snažnih gradskih žarišta obnavlja se nekadašnja putujuća trgovina, ali u daleko većem opsegu.

U isto doba, dok se razvijaju ove veze, stare uloge grada postaju sve važnije. Seosko stanovništvo računa s gradskom bolnicom kao normalnom potrebom; liječnik svojim kolima prevozi bolesnika do bliže klinike; tamo se danas obavlja i većina porođaja.

Mogućnost da osobno ide u grad, potakla je seljaka da se koristi i bankovnim poslovanjem. Nestaje tradicionalne vunene čarape, gdje se je skrivao novac. U krajevima, gdje kulture daju izgled za zaradu, banke daju i predujmove. Tako banke Beziersa u Languedocu financiraju dobar dio okolnog prinosa vina. I gotovo svuda seljaci sve više prihvaćaju zajednički način poslovanja i štedionice, kojima je sjedište u gradu.

Tako nekada neovisna sela ne možemo više shvatiti bez grada. Primjer Sevena vrlo je značajan; stari kraj kestena prešao je kasnije na gajenje duda, danas dobiva sve više prihoda od prodaje povrća ili mesa industrijskim centrima susjedne ravnice. U slučajevima, gdje u blizini nema grada, sela propadaju.

Svi se ovi procesi odražavaju u sve većem zbližavanju građana i seljaka. Ne dovozi se iz grada u selo samo trgovačka roba, sve više dolaze i građani da tamo borave.

Od davnine su građani dolazili na selo radi odmora; naročito su išli u neka birana mjesta: morska kupališta, planinska odmarališta i toplice.

Prilike su bitno izmijenjene. Gradska plima razlijeva se ljeti po svim selima. Ljudi, koji su se iselili u susjedni grad i imaju porodicu na selu, navraćaju tamo na praznički izlet. Radna sedmica, koja ostavlja slobodno subotnje popodne, a katkada i cijelu subotu ili ponedjeljak, pogoduje ovim tjednim putovanjima. Plaćeni dopusti omogućuju svake godine duži boravak van grada. Putovanja radi odmora jako su povećana; u svakom selu imamo skromne gostionice, koje primaju građane, ili im seoski stanovnik iznajmljuje namještenu sobu. Logorovanje omogućuje još jeftiniji smještaj; svagdje se dižu šatori, što daje svakom građaninu mogućnost, da se za nekoliko dana ili tjedana osvježi. U svim dijelovima zemlje otvaraju se omladinski domovi.

Tako se dva svijeta, seoski i gradski, koji se nekoć gotovo nisu poznavali, sve jače povezuju. Čak ih je danas u nekim slučajevima teško razlikovati. Ovo se povezivanje manifestira u različitim oblicima.

a) Industrija se širi po selima. Olakšanje prijevoza sirovina i fabrikata omogućuje osnivanje sve većeg broja seoskih poduzeća. Deset, petnaest, osoba, često djevojaka, proizvode sitnu robu: dugmad, aluminijsku

robu, pribor za ribarenje i lov, kekse i sl. Raspoloživa radna snaga nalazi tu zaposlenje i ne mora se iseljavati u grad.

Već su prije u planinama s dugim zimama postojali mali kućni obrti; ovu su obrtničku preradu kasnije zamijenile tvornice; to je slučaj u Vogezima, gdje u svakoj dolini nalazimo predionice i tkaonice. Danas je ovaj proces zahvatio nizine, i postoji težnja, da se u svakom selu smjeste slične radionice. Time se, naravno, uvode i oblici gradskog života.

b) Pored industrije prodiru u selo radnička naselja. Zbog prometnih mogućnosti i stambene krize u gradu, radnici često stanuju vrlo daleko na selu. Mnogi biciklom prevale do posla deset i dvanaest kilometara. Ali su automobili ovaj radius znatno povećali. Tvornice su uvele autobuse, koji im jutrom dovoze radnike. Tvornice automobila Peugeot u Montbeliardu skupljaju radnike s prostora, kojem je radius 30 do 40 km.

Na ovaj su se način izmijenile čitave doline; radnici i dalje imaju svoju kuću u selu, malo zemlje, kravu, koju njeguje domaćica, ali glavni prihod dolazi iz grada. Očito je, da radnici donose u selo i gradske običaje, traže kino i provode život koji je više gradski nego seoski; pri poslu nose radničko odijelo i zaštitne ogrtače — to više nisu seljaci.

c) S druge strane ide i selo ususret gradu. Ono se mehanizira; traktori i kamioni sve su brojniji. Seoska gospodarstva u Ile de France i na Sjeveru već su prave poljodjelske tvornice. Opaža se tendencija i kod malih posjednika, naročito mladih, da se koriste modernim sredstvima. Ovaj je pokret nov; naročito je došao do izražaja nakon posljednjeg rata. Mnogo se razvio vezama između građana i seljaka, što ih je nametnuo rat. Jedni i drugi bili su zajedno i dugo u niemačkim zarobljeničkim logorima; bili su povezani u pokretu otpora, kamo su se povukli da izbjegnu neprijateljskim progonima. Međusobno su raspravljali, i seljaci ne će da zaostaju iza svojih drugova u gradu.

Istina, ovo su često još samo stremljenja; ima brdskih krajeva, gdje je motorizacija teška; treba se prilagoditi novim kulturama, novom gospodarstvu i treba još mnogo vremena dok svi ovi problemi budu riješeni. Ali je sigurno, da su gradski i seoski način života sada povezani kao spojene posude, te treba i jednima i drugima osigurati isti životni standard.

Koji se zaključci nameću u geografskom proučavanju gradova? Geografsko proučavanje grada sve više izlazi iz gradskog onsega; ne može se više zadržati u ovako krutom okviru. Odavno su urbanisti osjetili potrebu, da u određenim slučajevima iziđu iz gradskih zidina; to je bilo u slučaju konurbacija, i najbolji su primjer bili gradovi Ruhra u Njemačkoj.

Ali danas nisu više u pitanju samo iznimni slučajevi. Problemi, koje nameće grad, odnose se i na susjedna sela: problem snabdijevanja, osiguranja radne snage i klijenata, korištenje odmora i sl. Grad se uređuje s obzirom na regiju. Geografsko proučavanje gradova mora sve više postati regionalno; grad se mora sve više brinuti za selo, kome je vođa i pokretač, a koje to od njega i očekuje.

RESUMÉ

La ville dans la région

par G. Chabot

La ville s'intègre de plus en plus dans la région au milieu de laquelle elle se trouve placée. On ne peut mieux comprendre cette évolution qu'en regardant la ville depuis la campagne.

Ce que la campagne considérait autrefois comme la ville, c'était en général le bourg, une localité un peu plus grande que le village, qui servait de marché mais qui gardait ses attaches avec la terre. Il y avait cependant quelques villes plus importantes; la plupart des campagnes n'avaient aucun rapport avec elles; c'était des étrangères, vivant une autre vie. La campagne, elle, vivait le plus souvent repliée sur elle-même.

Mais autour de chacune de ces villes une portion de campagne dépendait de la ville, c'était la banlieue. La banlieue ravitaillait la ville; les gens de la ville y avaient des propriétés. Elle vivait en symbiose avec la ville. Toute l'évolution régionale a consisté à étendre de plus en plus cette banlieue à la région tout entière.

Cette main-mise des villes sur la campagne s'est surtout affirmée dans la deuxième moitié du 19^m siècle, sous l'influence de l'industrialisation, des chemins de fer. La ville devint de plus en plus le débouché pour les produits de la campagne qu'elle ravitaillait en objets fabriqués; et l'on émigre de la campagne vers les villes qui s'enflèrent de plus en plus.

Le développement des services automobiles du 20^m siècle a amené une nouvelle révolution. Les campagnes les plus reculées ont pu être atteintes par les cars, les camions. On va chercher le lait pour la ville dans les fermes isolées; les objets fabriqués de la ville sont apportés directement dans chaque village, dans chaque maison. De la campagne on va travailler à la ville; les industries se dispersent dans la campagne. Ainsi les relations ville-campagne se multiplient et la campagne ne se conçoit plus sans la ville. Naturellement cette évolution, suivant les pays, est plus ou moins avancée.

Tout cela se traduit par un rapprochement des genres de vie citadin et rural. La géographie urbaine ne peut plus aujourd'hui s'enfermer dans le cadre de la ville qu'elle déborde. La ville ne se définit plus qu'en fonction de la région dont elle forme le centre.